

Бојан ЖИКИЋ
Одељење за етнологију и антропологију
Филозофског факултета у Београду

УДК 316.772.2:796.332(450)
УДК 316.723:796.332(497.11)
Оригинални научни рад

ГЕСТ У ЕГЗОТЕРИЧНОМ КОНТЕКСТУ

Антрополошко проучавање геста почива на културној комуникацији и на одређењу појавног и општекултурног контекста у којима се таква комуникација одвија и којима је одређена. Конкретан гест се посматра са аспекта односа морфологије физичког покрета одговарајућег дела људског тела и семантичког садржаја који се на тај начин постиже и преноси у релевантним контекстима. Разматрају се гестови играча при постизању голова на утакмицама италијанских фудбалских клубова „Торина“ и „Јувентуса“ у неколико протеклих сезона и објашњава се какве то везе има са истраживањем геста у српској етнологији и антропологији, а путем структурно-хомолошког разматрања релевантних контекста.

Кључне речи: гест; употребни контекст, културна детерминисаност; фудбал; идентитет; савремена култура: Италија, Србија.

Увод

Када је Марко Феранте (Marco Ferrante), нападач „Торина“, по други пут изједначио резултат на утакмици против градског ривала „Јувентуса“ у марту 2000. године¹ у утакмици италијанске Прве лиге (Calcio Serie A), потрчао је према делу стадиона на коме су се налазили навијачи „Торина“ и прославио га на — у то време — прилично неуобичајен начин: обе руке је савио у лакту тако да подлактице и надлактице чине прав угао, шаке са испруженим кажипрстима и осталим прстима савијеним према длановима прислонио је нешто изнад слепоочница, а главу је покретом првог вратног пршљена незнатно погнуо и, трчећи, почео да је измешта по осама горе-доле и лево-десно, ван равни торза.

Феранте је имао среће да буде стрелац и у наредним утакмицама које је његов клуб играо против „Јувентуса“, и сваки пут би постизање тих голова обележавао на овакав начин. Они који у нашој земљи прате италијански фудбал, имали су пак срећу да све те утакмице буду телевизијски преношене (на ЗК и БКТВ), тако да је срчани Наполитанац² завредео статус звезде (односно „иконе“, како

¹ Утакмица је, иначе, завршена победом „Јувентуса“ од 3:2, а Феранте је постигао оба гола за свој тим.

² Феранте је, заправо, рођен у граду Велетри (Velletri), у близини Рима (Provincia di Roma) — што Италијани и даље сматрају Југом, али му је породица пореклом из околине Напуља, где је и почео фудбалску каријеру, дебитовавши за први тим „Наполија“ у сезони 1988/89. године, када је овај клуб

гласи жаргонски израз) у овдашњој фудбалом опчињеној поткултури, статус који ретко задобијају играчи из „мањих“ клубова. Иако му, дакле, то сасвим сигурно није била намера, италијански фудбалер је, поред „преношења порук“, тј. остваривања комуникације са симпатизерима клуба за који игра, а који су му земљаци и са којима дели глобални социокултурни контекст, остварио комуникацију и са реципијентском групом са чијим социокултурним контекстом нема никакве везе.

Ова чињеница ме је заинтересовала из неколико разлога: прво, на изглед противречи тези коју и сам заступам да је гестовна употреба детерминисана глобалним културним контекстом;³ друго, ради се о гестовној рецепцији унутар наше савремене културе, што је референцијални оквир у коме спроводим истраживања гестовне комуникације; треће, у конкретном случају постоји уједињујући контекстуални параметар између српске и италијанске глобалне културе, дакле и између културних детерминисаности одговарајуће гестовне употребе, који се по неким својим особинама „кандидује“ за над-културни контекст, а то је фудбал, који као културни артефакт заиста функционише на два нивоа која би требало да се, заправо, међусобно искључују: као поткултура у оквиру, на пример, савремене српске или италијанске културе, али и као светска фудбалска култура.⁴

Идеја је да се гестовна употреба о којој је реч посматра у два сасвим различита контекста — у италијанској и српској савременој култури, а да се двострука оријентисаност културног контекста, непосредно детерминисаног фудбалом, искористи као чинилац који омогућава интерпретативно повезивање прва два контекста. У „италијанском“ случају посматрам гестовну употребу играча који постижу голове на утакмицама између „Торина“ и „Јувентуса“ као комуникацију чији је непосредни појавни контекст градски ривалитет ова два клуба, док у „српском“ случају посматрам рецепцију и тумачење ове гестовне употребе у оквиру тзв. навичаког контекста, као сегмента овдашње фудбалске поткултуре. Термин „егзотерично“ одатле користим у оба његова основна значења: и да означим нешто „страно“ у културном смислу, али и да њиме одредим релативност реципијентске компетенције припадника наше фудбалске поткултуре у конкретном случају. Напокон, сама гестовна употреба о којој је реч, као — како ћу показати — недвосмислено интенционална, егзотерична је, односно јавна, схватљива и општа, одређена таквим својим појавним контекстом.

био не само у италијанској Првој лиги, већ и један од најјачих европских клубова. У то време су за „Наполи“, између осталих, играли Аргентинац Марadona и Бразилац Карека (Саггеса). За „Торино“ игра од 1996. године, са кратким ангажманом (тзв. позајмица у речнику фудбалске економије) у „Интеру“, у пролећној полусезони 2000/01. В. http://www.raisport.rai.it/mcalcio/2001_2002/a/c000396.html

³ Бојан Жикић, *Антропологија гести II: савремена култура*, Српски генеалогски центар, Етнолошка библиотека, књ. 8, Београд 2002.

⁴ Gary Armstrong and Richard Giulianotti, *Fear and Loathing: Introducing Global Football Oppositions*, in G. Armstrong and R. Giulianotti (eds.), *Fear and Loathing in World Football*, Berg, Oxford/New York 2001. Није ми намера ни да заступам ни да оповргавам овај став; у овом случају ми се, једноставно, чини аналитички и интерпретативно корисним из разлога који ће бити наведени у даљем тексту. О сегментираниости глобалног социокултурног контекста и односу између равни културе и поткултура в.: Bojan Žikić, *Кључ за резање стварности: „Potkulturološko“ ispitivanje „kulture“*, Eterna — časopis za savremenu kulturu 1, Beograd 1994.

„Тамо“: Италија

Фудбалска поткултура у овој земљи је чинилац од друштвеног значаја у оној мери у којој је то, рецимо, индустрија забаве, или чак аутомобилска индустрија: питање регуларности једног првенства је довело до посланичке туче у италијанском парламенту, у којој учесници у сукобу нису били подељени према томе да ли су „позиција“ или „опозиција“, већ према томе за кога навијају.⁵

Градски дербији су — сваки за себе — посебни контексти сваке, а нарочито италијанске фудбалске поткултуре. Иако за оне највеће италијанске клубове, какви су „Интер“, „Милан“ и „Јувентус“, могу да се прате кругови ривалитета који респективно обухватају град, покрајину, италијанску географску и социокултурно-економску поделу на „Север“ и „Југ“, или чак читаву Италију, основни генератори и клупских/навијачких тензија и спортског и економског ривалитета су управо градски дербији.⁶ Једна од карактеристика торинског дербија јесте да у самом граду „Јувентус“, који се сматра најпопуларнијим италијанским клубом, има мањи број навијача од „Торина“.⁷ Како ова два клуба деле градски стадион „Деле Алпи“ („Delle Alpi“), онај који је званично домаћин неке утакмице добија право да прода већи број улазница; и поред тога — посматрајући, рецимо, навијачка обележја, готово је правило да, без обзира на тренутни положај на табели, „Торина“ има већи број навијача на градским дербијима. Самим тим, они не могу да се налазе само на једном делу стадиона како је то имплицирано првом реченицом овог рада. Међутим, постоје навијачи и Навијачи.

Анализе просторне ритуализације фудбалских стадиона, међутим, разрешавају недоумицу: ма какав био распоред навијача клубова који играју утакмицу, они тзв. „најватренији“ или „тврда навијачка језгра“ — у жаргону копови — или како сам их означио, Навијачи, по правилу су смештени на трибинама које се налазе иза голова.⁸ Изједначивши резултат, Феранте је, дакле, потрчао ка трибини на којој су били смештени *џи* навијачи; усмереност његовог правца кретања — од гола, тј. од терена ка трибини — односно позиционирање фронталне телесне равни насупрот копу, сугеришу *и* да је гестовна употреба била намеравана *и* коме је таква комуникација била намењена: Навијачима „Торина“. Морфолошки аспект те гестовне употребе је релативно сугестиван и чак ни српским испитаницима није било тешко да га повежу са њеном семантиком: „он опонаша бика“ био је стандардни одговор; наравно не самог бика, тј. животињу, већ концепт бика, или у овом контексту — ма колико лексички деловало рогобатно — „бичштва“.

Ферантеова гестовна употреба се заправо састоји од два геста који заједно производе значење; сами за себе, амблематски, они не би представљали практично ништа, иако би један од њих могао да се сматра варијантом неког другог

⁵ Ово се десило у пролеће 1998. године, када је након сумњивих судијских одлука „Јувентус“ победио „Интер“ и тако обезбедио освајање титуле првака.

⁶ Gian Paolo Ormezzano, *Introduction: Il Calcio in Italia: un modo di vivere*, in: Mario Pennacchia (ed.), *Il Calcio in Italia*, UTET, Torino 1999; Patrick Hazard and David Gould, *Three Confrontations and a Coda: Juventus of Turin and Italy*, in G. Armstrong and R. Giulianotti (eds.) 2001.

⁷ Antonio Roversi, *Calcio, Tifo e Violenza*, Il Mulino, Bologna 1992.

⁸ Иван Ковачевић, *Семиологија мита и ритуала II: савременост*, Српски генеалогски центар, Етнолошка библиотека, књ. 4, Београд 2001.

геста.⁹ Један гест се састоји од руку савијених у лакту са правим углом подлактице и надлактице, где су шаке са испруженим кажипрстима прислоњене нешто изнад слепоочница; други гест је незнатно погнута глава која се измешта ван равни торза. Оваква гестовна употреба није ретка и гестови који су њен производ називају се композитним гестовима;¹⁰ начин успостављања значењског односа између геста и његове референце у таквом случају може да се тражи у физичким облицима који се засебно представљају деловима тела који их производе, или у читавом комплексу покрета.¹¹

Концепт бика — или у овом случају, како ће се видети, „бичштва“ — представљен је гестовним асоцирањем на две дистинктивне карактеристике ове животиње: роговима и њиховом „употребом“, односно тиме како бик покреће главу када је спреман за борбу. Управо зато, природа значењске везе успостављене овим гестом може да се одреди само на основу комплекса покрета. Није у питању само то што се ни један од ових гестова засебно не налази на амблематском, односно речничком попису италијанских гестова, већ и то што, на пример, гест шакама уз слепоочнице са испруженим кажипрстима може да се протумачи и као представа рогова који немају везе са биком (рецимо, ђавољи), да се уопште не протумачи као рогови (већ као, на пример, пипци, антене и сл.) или чак да у истом контексту торинског фудбалског градског дербија не пренесе оно значење које је конкретно Феранте кодирао, иако би био протумачен као „рогови бика“ и следствено томе као „бик“.

У сваком случају, обе карактеристике које су одабране да асоцирају на „бика“ у семантичком смислу су и део онога шта се представља и функционална карактеристика означеног: покрети представљају план означајућег — рогове и главу бика спремног за борбу, а план означеног је представа бика. Гест је концептно-индикаторан, у ужем смислу „иконички“, пошто је значењска веза која се успоставља између њега и онога шта се њиме представља установљена на основу постојања метонимијске везе у оквиру концепта представљеног гестом:¹² личовском терминологијом речено, рогови бика и положај његове главе пред борбу су део самог бика — и као животиње и као концепта. Ово класификаторно и концептуално одређење Ферантеове гестовне употребе произлази из општег контекста италијанске гестовне комуникације. Оно нам појашњава шта је и на који начин фудбалер урадио, и са физичког и са семантичког аспекта.

Да бисмо разумели и зашто је у датој ситуацији баш тако поступио, потребно је размотрити гестовну референцу и као концепт „бичштва“ а то захтева спецификацију непосредног појавног контекста гестовне употребе као торинског фудбалског дербија. Званична имена клубова који се састају у том дербију не значе нам много сама по себи; релевантна информација је да се сусрећу „Бик“ („Il Toro“, „Торино“) и „Стара дама“ („La Vecchia Signora“, „Јувентус“). Ако сте помислили на „Цигане“ и „Гробаре“ — то је управо то: колоквијалне или, речником спортских коментатора, „популарне“ навијачке идентификационе аскрипције и дескрипције које се „попу-

⁹ Упор. Adam Kendon, *Some recent work from Italy on quotable gestures („emblems“)*, Journal of Linguistic Anthropology, Vol. 2, No. 1, 1992; Bruno Munari e Ivo Saglietti, *Il dizionario dei gesti degli Italiani*, Adnkronos libri, Roma 1994. Ово, наравно, не значи да ти гестови самостално не би били „у стању“ да произведу икакво значење, али то није предмет овог рада.

¹⁰ В. примере у: Adam Kendon, *Gestures as illocutionary and discourse structure makers in Southern Italian conversation*, Journal of Pragmatics, Vol. 23, No. 3, 1995.

¹¹ Жикић, н. д. (2002).

¹² *Истио*.

њавају“ значењима и емоцијама у време одигравања градског фудбалског дербија. Бромберже је анализирао развој семантичке структуре имплициране симболичком употребом ових алтернативних идентификационих термина клубова и њихових навијача — да их назовемо „фанонимима“ — у контексту торинског дербија.¹³

Узевши, наравно, у обзир и социолошка и демографска истраживања дистрибуције навијачке припадности у Торину, те анализу симбола који произлазе из њихових система вредности условљених различитим факторима (социоекономски, културни у ужем смислу, породични, едукативни итд.), Бромберже је поставио три нивоа антагонизма, којима су уоквирени парадигматски низови навијачких представа везаних за „Јувентус“ и „Торина“: временске, просторне и судбинске оријентације. Навијачи „Старе даме“ временски су оријентисани ка садашњости, док су навијачи „Бика“ оријентисани ка прошлости; просторна оријентација првих је универзална (са Италијом као основним референтним оквиром), а других локална; они који навијају за „Јувентус“ сматрају свој клуб срећним (тј. успешним),¹⁴ док навијачи „Торина“ свој клуб сматрају несрећним, пошто деценијама не успева да оствари резултате не само приближне онима градског ривала, него ни онима из своје прошлости.

Од темелних опозиција на којима Бромберже заснива своју анализу, за овај рад су релевантне две: „женски принцип“, манифестован кроз „Стару даму“, односно „мушки принцип“, манифестован кроз „Бика“ и у основи не-торинско порекло навијача „Јувентуса“ наспрам торинског (са околином) порекла навијача „Торина“. Транспоновано на гестовну употребу коју разматрам, имамо постојање гестовних манифестација концепата асоцираних са мушкошћу/биком, наспрам одсуства таквих манифестација концепата асоцираних са женом, те италијански стереотип о већој учесталости коришћења и гестова у дискурсу и амблема од стране становништва пореклом са југа земље наспрам (наводне) неелаборираности гестовне комуникације становника северне Италије¹⁵ (Munari e Saglietti 1994, Kendon, 1995). Управо је становништво пореклом са југа Италије, које се у Торину углавном запошљава у „Фијатовим“ погонима, идентификовано као масовнији део навијачке популације „Јувентуса“ — односно Навијача, и они уз економску елиту Торина чине оних отприлике 30% становника тога града, који навијају за „Стару даму“ (Roversi 1992, Bromberger 1993).¹⁶

Представљајући гестовно бика, Феранте дакле идентификује себе, свој клуб, Навијаче и — тако да кажем, остале — навијаче са концептом проистеклим из „фанонима“ у крајњој когнитивној консеквенци Ми-групе, тј. „то смо ми“, „ми смо такви“, „то је оно шта ми јесмо“ итд.; ово је, наравно, тачно, али представља само део објашњења његове симболичке комуникације. У том смислу гестовна порука може да се схвати као намеравана, али мишљења сам да пуну слику интенционалности поруке добијамо тек узевши у обзир идиосинкретички аспект гестовне перформанце: уколико је Кендон у праву што се тиче стереотипа самих Италијана о

¹³ Christian Bromberger, *Allez l'O. M., Forza Juve: The Passion for Football in Marseille and Turin*, in Steve Readhead (ed.), *The Passion and the Fashion: Football Fandom in the New Europe*, Arena, Aldershot 1993.

¹⁴ „Јувентус“ је рекордер по броју освојених титула шампиона Италије — 26. Поред тога, „Јувентус“ је вишеструки европски првак (тј. победник Купа шампиона/Лиге шампиона) и један од свега неколико европских клубова који су успели да освоје (некадашња) сва три евро-купа. Уз „Интер“ је и једини клуб који никада није испао из италијанске Прве лиге.

¹⁵ Munari e Saglietti, *op. cit.*; Kendon, *op. cit.* (1995).

¹⁶ Roversi, *op. cit.*; Bromberger, *op. cit.*

„географској условљености“ фреквентности и разрађености њихове гестовне употребе, онда Феранте, будући Наполитанац који игра за локално оријентисан клуб са севера земље, управо манифестујући сопствену гестовну компетенцију као „елaborирану“, комуницира и са Навијачима противничког клуба који су већ идентификовани као — у основи — пореклом са југа Италије. У том смислу, његов гест је и „гест о гесту“, тј. саопштавање информације о комуникацији.

Симболичка употреба концепта бика — односно симболичке комуникације чијих елемената је референца, као у представљеном случају — на југу Италије повезана је са мушкошћу, снагом, сексуалном потенцијом и плодношћу, како у њиховом нормалном виду, тако и са њиховим увредљивим конотацијама. Када је ово друго у питању, као симболички објекти наношења увреде — односно њеног трпљења са аспекта граматичке улоге објекта радње — појављују се концепти дери-вирани из концепта жене, женкости, женског принципа.¹⁷ Ово је разлог због којег сам одвојио концепт бика од концепта „бичштва“; концепт „бичштва“ као референца Ферантеовог геста је концепт наношења увреде: „Бик“ сексуално искористи-шћава „Стару даму“ у оном смислу у коме би се то српски рекло „ј...о сам ти мај-ку“. Унутрашњи план гестовног означеног састоји се од чина наношења увреде и когнитивног поступка вређања: визуелном употребом одговарајућег концепта и њеним адресирањем когнитивни концепт вређања је конкретизован у радњи нано-шења увреде. Они којима је гест намењен виде његов физички облик, али оно шта су примили као поруку јесте увреда.¹⁸

Идентификујући себе као „Бика“ и упућујући увреду „Старој дами“, Феранте се не измешта из географског контекста свог порекла само у професионалном смислу: на изванредан начин може се рећи да тиме тежи и потпуној социоекономској и култур-ној идентификацији са Навијачима „Торина“. Будући да они Навијаче „Јувентуса“ идентификују са „Фијатом“ и југом земље, гестовно представљање концепта увреде за конкретно Наполитанце има исти ефекат као и вербални израз „fiat!“ који у њихо-вом наречју има значење приближно српском „носи се (у...)!“ „терај се (у...)!“ и који може да буде пропраћен са најмање два геста, од којих један узима у обзир приказива-ње физичког облика који се асоцира са роговима.¹⁹ Тај вербални израз има посебно увредљиве конотације када га навијачи „Торина“ употребљавају за присталице „Ју-вентуса“, с обзиром на акроним од кога се састоји име фабрике²⁰ за коју је већина њих везана (према навијачким, али и социокултурним стереотипима).²¹

„Овде“: Србија

Фудбалска поткултура у Србији је последњих година углавном окренута најјачим европским лигама и међународним клупским такмичењима, а разлози за то нису предмет овога рада, чак ни дигресивно.²² Заинтересованост и праћење

¹⁷ Tommaso Esposito, *Messaggio simulato: alcuni aspetti del Carnevale Accerano tra comunicazione verbale e non verbale*, Amministrazione Comunale di Acerra, Acerra 1981.

¹⁸ Упор. Жикић, н. д. (2002).

¹⁹ Kendon, *op. cit.* (1992).

²⁰ FIAT: Fabbrica Italiana Automobili Torino.

²¹ Roversi, *op. cit.*

²² Истраживања на ову тему спроводим од фебруара 2000. године, углавном у Београду, Бечеју и, за сада најмање, у Новом Саду.

фудбалских такмичења у Италији, те верзираност не само у италијански фудбал, већ у читав тај сегмент савремене италијанске културе, заједно са сличном ситуацијом када је у питању Енглеска, заузимају у свему томе посебно место управо зато што постоји вид културне компетенције на даљину — да тако означим тежњу да се, махом стичући информације путем електронских медија, стекне што шири увид и у фудбалски и у општекултурни контекст одређене земље. Дистинктивна карактеристика заинтересованости за фудбалске поткултуре ове две земље је постојање јасне навијачке одређености према италијанским и енглеским клубовима, поготово у контекстима њихових националних такмичења, која не обухвата само (тренутно) најјаче или најпознатије клубове, што се не може рећи када су у питању на пример Шпанија или Немачка.

Када је у питању однос према италијанској фудбалској поткултури, припадници њене овдашње аналогije се деле на оне који се декларишу као навијачи или симпатизери²³ одређених клубова и на оне који се тако не изјашњавају — где је преовлађујући број првих, те на оне који поседују одређену даљинску (пот)културну компетенцију и на оне који је не поседују, где је број једних и других отприлике подједнак. Број навијача „Јувентуса“ у том контексту знатно преовлађује над онима који се изјашњавају као навијачи „Торина“ и чији је број, заправо, статистички — али је за разматрање рецепције гестовне комуникације битније постојање „пријатељских“ и „непријатељских“ навијача „Јувентуса“. Ни једна ни друга категорија нису навијачи клуба према коме се овакви ставови испољавају — у овом случају „Јувентуса“ — већ навијачи других клубова, чији разлози за истицање оваких ставова према клубу који им је објекат могу да буду „традиционални“ или „рационални“.²⁴

Гестовну рецепцију сам испитивао међу навијачима „Јувентуса“ и међу „Јувентусу“ (овдашњим) декларисаним „непријатељским“ навијачима, где је укупни број оних који поседују даљинску културну компетенцију и оних који је не поседују био отприлике подједнак. У ове друге, наравно, спадају и две (!) особе које се изјашњавају као навијачи „Торина“.²⁵ Узорак је тенденциозно био подељен на две петине навијача „Јувентуса“ и три петине осталих, тј. „непријатељских“ према овоме клубу, а испитаници углавном нису знали сврху конверзационог дискурса. Питања која су била постављена, гласила су (парафразирано): „да ли сте видели одговарајућу гестовну употребу“, „шта она значи“ и „коме је таква комуникација намењена“. Веома је интересантан податак да је већина оних који се изјашњавају као навијачи „Јувентуса“ изјавила да није гледала утакмице против „Торина“ које

²³ У овом дискурсу навијачима сматрам оне који дужи временски период подржавају један клуб, без обзира на његове резултате, а симпатизерима оне који од сезоне до сезоне бирају свог фаворита. У овом случају успех, такође, не мора да буде на првом месту као критеријум одређивања, мада он то најчешће јесте.

²⁴ Hazard and Gould, *op. cit.* Хејзерд и Гулд заправо говоре само о првој групи разлога, са аспекта онога шта конкретно разматрају и контекста у коме то чине; „традиционални“ разлози су врста стереотипа, која се усваја ступањем у навијачку групу, да су, рецимо, ако у Италији навијате за „Интер“, пријатељски према вама расположени навијачи „Вероне“, „Сампдорије“ или „Лација“, а непријатељски „Милана“ (наравно), „Јувентуса“ или „Роме“. „Рационалним“ разлозима сам назвао групу ставова које ови аутори не експлицирају, али се позивају на њих у разматрању одређених односа, а они су засновани на томе који се клуб доживљава као конкурент или ривал и у ком контексту — градског дербија, одређене сезоне, или уопште. У одговарајућим односима у случају овдашње рецепције италијанске фудбалске поткултуре јасно је да готово апсолутно преовлађују „рационални“ разлози.

²⁵ То на узорку од педесет особа чини знатно већи проценат овдашњих навијача/симпатизера тог клуба него што их према досадашњим истраживањима има.

њихов клуб није решио у своју корист, али да су, наравно, упознати са Ферантеовом гестовном употребом приликом прослављања постизања гола.

Од укупног броја испитаника (оба пола, ако то нешто значи, са односом 46:4 у корист мушких) готово четири петине (39) је видело Ферантеов гест, а од преосталих, њих четворо је изјавило да нису гледали ниједан од последњих неколико торинских дербија и да не знају о чему се ради. Они који нису видели гест о коме је реч у директним преносима, за њега су чули од пријатеља/комшија као за врсту „занимљивости“, знали су да га опишу и радо су приступили његовој идентификацији. Ово сам узео у обзир не само као „дифузију“ одређеног културног артефакта, већ и због тога што ме је занимало да ли у бављењу гестовном рецепцијом треба обратити пажњу и на овај начин „комуникације о комуникацији“, тј. на препричавање и описивање визуелних облика у једној фази комуникације, а потом њихово „инкорпорирање“ у индивидуалну културну компетенцију.

Испитаници су значење геста идентификовали као а) „бик“ (29), б) „ј...о им/нам је мајку“ (6), в) „једноставно прослављање постигнутог гола“ (4), г) „ругање противнику“ (2) и д) „не знам“ (5). Навијачи „Јувентуса“ су се определили за 10 одговора под а), 3 под б), 3 под в), 1 под г) и 3 под д). Од седморо испитаника који су се посредно, тј. путем вербалних описа, упознали са гестом, троје их се определило за а), двојица за б), а по један за в) и д). Остали су се, дакле, изјаснили за 16 под а), а по један под б), г) и д). Што се тиче трећег питања, чак 17 испитаника је изјавило да „не зна“ — 9 навијача „Јувентуса“, троје оних којима је гест препричан и 5 тзв. осталих; 22 одговора је гласило „својим навијачима“ (тј. „Торина“) — 8 навијача „Јувентуса“, троје испитаника на основу описа и 13 „непријатеља“, „Старе даме“; да је комуникација намењена противничким навијачима, изјаснила су се тројица навијача „Јувентуса“ и двојица ненаклоњених њиховом клубу, док је одговор „навијачима оба тима“ дао један испитаник, и то из групе која је за гест са знала посредно.

Идентификација геста може да се сумира као амблематизација бика (одговори под а)), амблематизација увреде (одговори под б) и г)) и као непрепознавање (одговори под в) и д)). Израз „амблематизација“ користим да опишем груписање индивидуалних когнитивних поступака, чија последица је представа одређене групе људи који су повезани одређеним контекстом, где та представа ипак не може да се у потпуности одреди као гестовни амблем,²⁶ али је очигледно да постоји заматак такве значењске стандардизације. У интенционалност конкретне гестовне комуникације убеђена је готово двотрећинска већина испитаника, од којих је, пак, само један доживљава као двострано оријентисану. Корелација идентификације са комуникацијском интенционалношћу и оријентисаношћу показује да се амблематизација бика у преовлађујућем броју случајева везује за оријентисаност ка својим, тј. навијачима „Торина“, а у свега неколико случајева за оријентисаност ка противничким навијачима; амблематизација увреде се, наравно, везује за оријентисаност ка противничким навијачима.

Категоризација испитаника је двострука: према навијачким сентиментима, односно „Јувентус“ *pro et contra*, и према томе да ли су (посредством телевизије) присуствовали извођењу гестовне употребе или нису. Разлог овоме је покушај установљавања квалитета гестовне рецепције на основу контекстне компетенције и визуелног доживљаја, те само на основу контекстне компетенције. Контекстну компетенцију не треба мешати са (даљинском) културном компетенцијом; треба

²⁶ Упор. Жикић, *н. д.* (2002).

оčekивати да упућеност у сегмент једне културе изискује — макар елементарну — упућеност у њен глобални систем, али у случају фудбалске (пог)културе испостава се да то није тако. Поставимо ствари на следећи начин: испитаници поседују контекстну компетенцију уколико знају да је „Бик“ фаноним „Торина“, а „Стара дама“ Јувентуса; испитаници поседују културну компетенцију уколико знају за разлоге стереотипизирања навијача ова два клуба у самом Торину.

С обзиром на то да је „Јувентус“ познатији и у европским мерилима славнији клуб, сви испитаници су упознати са његовим фанонимом; већина испитаника — дакле и навијачи „Јувентуса“ и (малобројни) навијачи „Торина“ и остали — упозната је и са фанонимом „Торина“. Већина навијача није упозната са стереотипизирањем присталица ова два клуба у Торину, али претпоставља да постоји подела аналогна оној у случајевима других великих градова. За Италију су најпознатији стереотипи о поделама римских навијача на „фашисте“, који су присталице „Лација“ и „радничку класу“ која навија за Рому, односно миланских на „(паданске) националисте“ — навијаче „Милана“ и „интернационалисте“ — навијаче „Интера“. Упознатост са разлозима постојања оваквих стереотипа изискивала би континуирано праћење не само италијанског фудбала, него и обавештавање о битнијим аспектима општег италијанског социокултурног контекста — ако ништа друго, онда на примерима спреге фудбала са политиком, индустријом, модом, музиком, локалним и географским особеностима итд.

С друге стране, упознатост само са одређеним карактеристикама које произлазе из непосредног фудбалског контекста, какве су, на пример, познавање фанонима, упознатост са постојањем локалних ривалстава на основу познавања традиција, тј. фудбалских прошлости клубова који су у питању, препознавање основних образаца понашања иманентних датом контексту, омогућавају и из овдашње перспективе елементарну партиципацију у комуникацији која се одвија у таквом контексту и без ширег познавања глобалне културе чији је он део. Рецимо, део образаца понашања у фудбалском контексту је прослављање постизања гола; у њему учествују играч који је био стрелац, његови саиграчи, тренер и тзв. клупа,²⁷ те навијачи.

Навијачи и у Италији и у Србији су у стању да, рецимо баш на примеру гестовне комуникације, препознају да ли неко понашање одступа од захтеваног образаца или не, с тим што ће се код других — уколико, наравно, не поседују оно шта сам назвао даљинском културном компетенцијом — све завршити на самом препознавању, док ће први знати и зашто је то тако, односно на који начин је дати образац устројен. За овдашње навијаче је, на пример, гест савијања руке у лакту у латералној равни, где надлактица и подлактица формирају оштар угао, а често је тај угао нормалан на раван тла, са ударањем шаком друге руке по лакту прве,²⁸ једноставно симбол наношења експлицитне увреде, најчешће без разумевања њене семантике, тим пре што физички облик сам по себи није асоциран са неким другим

²⁷ Збирни технички термин за лица која за време утакмице имају право да седе на клупи за резервне играче; поред њих и тренера, то су још — помоћни тренер(и), медицинско особље клуба и његов службени представник (обично неко из управе).

²⁸ Они који у Србији прате италијански фудбал имали су прилике да у јесен 2001. године виде употребу овог геста од стране тренера „Бреше“, Карла Мацонеа (Carlo Mazzone), намењену навијачима „Аталанте“, када је његов тим у последњим тренуцима утакмице изједначио на 3:3 (након 1:3), али и да се упознају са санкционисањем оваквог вида гестовног прослављања постизања гола, пошто је Мацоне због тога био кажњен са неколико утакмица забране вођења свог тима.

физичким обликом — рецимо, делом тела — чије би јавно показивање било сматрано опсценим, иако постоји свест да се ради о вулгарном понашању.

Италијани, разуме се, поседују културну компетенцију која им омогућава перцепцију семантичког аспекта оваквог начина наношења увреде, било искључиво у гестовној употреби амблематског типа, било у дискурсу одговарајућег вербалног израза.²⁹ Слична је ситуација и са гестовном употребом којој је овај рад посвећен: испитаници су препознали основне концепте гестовне референце, или боље: гестовних референци, тј. показали су верзираност у гестовну комуникацију у оној мери у којој су могли да је схвате као део фудбалског контекста, али нису били у стању да дају одговор на питање зашто та комуникација баш тако изгледа, тј. „саплели“ су се о „препреку“ глобалног културног контекста. Онај део испитаника који поседује даљинску културну компетенцију пронашао је, међутим, аналогију управо са поменутиим гестом ударања шаком по лакту: они су били у стању да изјаве да сам физички облик и може и не мора да буде увредљив, али да му је конотација или (ауто)идентификација уколико је намењен навијачима „Торина“, или увреда уколико је намењен навијачим „Јувентуса“.

Мора се признати да ово и није баш много више у односу на испитанике који не поседују овакву врсту културне компетенције, али управо због тога сам је и назвао „даљинском“, односно компетенцијом „на даљину“, да бих тим изразима означио могућност само делимичног упознавања са одређеним социокултурним контекстом, а без партиципирања у њему. У конкретном случају то је манифестовано могућношћу оријентације и конотирања поменутих амблематизација бика, односно увреде, наспрам једноставног препознавања могућих гестовних референци; прво произлази — ако не непосредно из културне компетенције, онда из могућности успостављања аналогије са оним културним елементима чије место и функција у структури глобалног контекста који је у питању су познати, док је друго везано за значењски систем иманентан неком специфичном контексту, односно сегменту општег културног контекста.

И „тамо“ и „овде“: закључак

Конкретна гестовна употреба је разматрана у смислу да је за гестовну перформанцу, те интенционалност и рецепцију такве комуникације неопходна културна компетенција која је, на изванредан начин, иманентна њеним партиципантима и индивидуално и колективно. У таквој поставци је нормално да је контекстна егзотеричност карактеристична за „овдашњу“ рецепцију „тамошње“ „комуникације“. Испоставило се, међутим, да таква егзотеричност постоји и када је у питању „тамошњи“ глобални контекст: и поред свог јавног карактера, гестовна употреба која је овде разматрана, у суштини, одређена је веома специфичним контекстима. Ако и претпоставимо да је фудбалска поткултура „опште место“ у свакодневном животу Италијана, сам локални карактер градских дербија на изванредан начин измешта остварену комуникацију из сфере општег културног понашања. Чињеница да су у то „умешане“ географске, односно регионалне микрокултурне карактеристике додатно спецификује непосредни појавни контекст.

²⁹ Израз гласи „va 'fan culo“, односно најближе нашем „гони се у дупе“, али га Италијани сматрају знатно „озбиљнијом“ увредом.

Другим речима, егзотеричност контекста се јавља као фактор који и „тамо“ може да онемогући извесне поседнике културне компетенције на глобалном нивоу да партиципирају у оваквој гестовној комуникацији, док исти фактор омогућава такво — макар делимично и ограниченом броју комуниканата — партиципација „одавде“. На пример: неупућеност у такве аспекте културног односа на релацији север–југ у самој Италији, каква је семантичка флексибилност интенционалне контекст-сензитивне гестовне перформанце, нарочито у једном тако специфичном контексту какав је торински фудбалски дерби, јесте аналогни вид онемогућености рецепције комуникације која одатле произлази, као и потпуна неупућеност у основне аспекте савремене италијанске културе за, рецимо, било коју особу која није припадник те културе.

С друге стране, егзотеричност фудбалског контекста омогућава поседницима те контекстне компетенције барем елементарно учествовање у комуникацији, која се у оквиру њега одвија, и то у смислу асоцијативног препознавања елемената значењских система егзотеричних контекста и читаве егзотеричне културе, без обзира на то што непоседовање одговарајуће културне компетенције стоји као препрека потпуној рецепцији те комуникације. У том смислу долази до препознавања чак и оних елемената чија семантика је толико спецификовано контекстно сензитивна, да је произведена — додуше релативно уобичајеном — манипулацијом симболима какво је, на пример, обртање значења. Наравно, имало би смисла поставити питање о улози културне когниције и/или потпуно идиосинкратичког понашања гестикулатора, али то превазилази и тему и обим овог текста.

Додуше — конкретно Феранте је, након што је у пролећном делу сезоне 2001/2002. по ко зна који пут узастопно био стрелац против „Јувентуса“, наставио да прославља поготке постигнуте и против других противника на овде описани начин, а фаноним „Торина“ је заживео у овдашњој фудбалској поткултури, без обзира на (тренутно) релативно епизодну улогу овог клуба у италијанском фудбалу. Да ли ће „Бик“ имати свог мајстора за кодирање гестова и када Феранте више не буде његов члан, да ли ће добри резултати против градског ривала и убудуће бити обележавани на овакав начин и да ли ће српски фудбалски фанови уопште бити у прилици да обрате пажњу на „Бика“ поред „великих“ италијанских клубова и није толико битно. Битно је да ће увек постојати овакве појаве „премошћавања“ наизглед несамерљивих културних контекста путем уочавања, анализирања и интерпретирања момената њихове интерсекције. Ово би могло да буде корисно када се говори о културном (и сваком другом) отварању, културном прожимању и томе слично; представљена интерсекција манифестне несамерљивости је, као феномен посматран из овдашње перспективе, настала управо у времену културне (и сваке друге) затворености и културних инсистирања на посебности(ма)!

Bojan ŽIKIĆ

GESTURE IN AN EXOTERIC CONTEXT

Key words: context of occurrence; cultural determination; football; identity; contemporary culture; Italy; Serbia.

Anthropological approach to gesture studies is based on the cultural communication as well on defining the context of occurrence within the general cultural context, where latter provides the frame of reference for the communication issued. The particular gesture is reviewed according to the relation of the morphology of physical movement to the semantic contents achieved and transmitted within the contexts of relevance. The gestures discussed are those performed by the players of the Italian football clubs "Torino" and "Juventus" after scoring the goals at the games between those clubs in some past seasons. The explanatory procedure links this discussion to the gesture studies in Serbian ethnology and anthropology by structural-homologic consideration of some further contexts of relevance.